

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૩૫૦ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ રીટિચા પુસ્તક

વિષય ૮૭ : ૨૩

ગાંડીવ રેંટીઆ પુરાણ.

લેખક:-મધ્વરલાલ વીમાવાળા.

રેંટીઓ એ તો ખાવા આદમના સમયથી ચાલતી આવેલી વસ્તુ છે. જ્યારથી મનુષ્યો વલકલો પહેરતા મટયા ત્યારથીજ આપણા જૂના સુદર્શન રેંટીઆની ઉત્પત્તિ થયેલી હોવી જોઈએ. પરંતુ આ સ્થળે તો નવા ગાંડીવ રેંટીઆ વિષે વિવેચન કરવાનો ધરાદો છે.

પ્રથમ ગાંડીવ રેંટીઓ ગયા ફેબ્રુઆરી માસની સત્તાવીશમી તારીખે બન્યા. (એ રેંટીઓ પ્રથમ બનાવીને મેં કાંઈ મોટી શોધ કરી એવું હું માનતો નથી; તેમજ બીજા કોઈ માને એવું ધૃચ્છ તો નથી; કારણ કે ગાંડીવ રેંટીઓ એટલો બધો સાદો છે કે મારા સિવાય બીજા કોઈપણ સામાન્ય બુદ્ધિના માણસને તે સૂઝી શક્યો હોત. મને પ્રથમ સૂઝ્યો એ દૈવયોગજ !) બીજા દિવસે મેં કેટલાક મિત્રોને તે બતાવ્યો. લગભગ બધાએજ તેની પ્રશંસા કરી એટલે મને તે જાહેરમાં મૂકવાની હિમ્મત થઈ. તે પ્રમાણે માર્ચ મહિનાની પહેલી તારીખે મેં જાહેર પત્રિકાઓ છપાવી આ રેંટીઆને દુનિયા સમક્ષ મૂક્યો છે.

પ્રથમ બનેલો ગાંડીવ રેંટીઓ અત્યંત હાસ્યજનક અવસ્થામાં હતો. પરંતુ પાછળથી તેમાં સુધારાઓ કરીને બીજા રેંટીઓ બનાવ્યા. છેલ્લા સુધારાવાળા ગાંડીવ રેંટીઆનું ચિત્ર આકૃતિ ચોથીમાં આપેલું છે. પહેલી બીજી કૃતિમાં ગાંડીવ રેંટીઆના ચક્રોને અલગ કરી આડાં હાથે બતાવેલાં છે.

ગાંડીવ રેંટીઆની રચના.

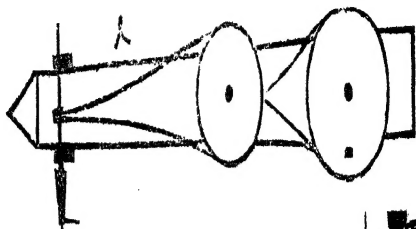
ચિત્ર જોતાંજ કોઇ માણસ કબૂલી શકે કે આ રેંટીઓ અત્યંત સારો છે તેમાં સુખ્ય ચાર વસ્તુઓ અથવા વિભાગો છે:-

(૧) પ્રથમ તો આશરે અઢી ફુટ લાંબી, ચાર ઈંચ પહોળી અને એક ઈંચ જડી એવી એક લાકડાની પાટલી જોઇએ. આ પાટલી જમ વજનમાં ભારે હોય તેમ સારું. આથી બને તો તે સવા, દોઢ ઈંચ જડી રાખવી. આ પાટલીને રંદાથી રોખીને સાફ કરવી.

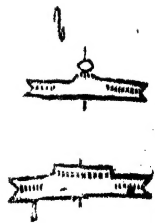
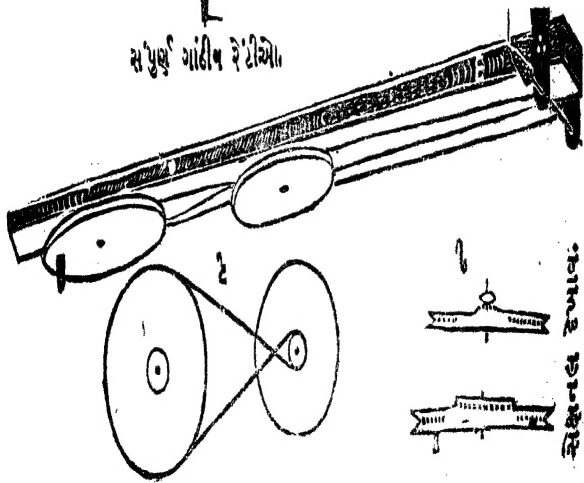
(૨) બીજું આશરે છ ઈંચના વ્યાસનું ખરાદ પરથી ઉતારેલું એક ચક્કર છે. ખરાખર છ ઈંચ લાંબા છ ઈંચ પહોળા અને એક ઈંચ જડાં પાટીઆના કઠડાને ત્રણ ઈંચના કંપાસ વડે જોળ બનાવી તેના મધ્ય બિંદુમાં ખરાખર ઉભું એક કાણું ઠાવવું. પછી એ કઠડાને કોઇ સંઘાડીઆ સુધાર અથવા ખરાદી પાસે લઇ જવો અને તેને એ કઠડાના મધ્યબિંદુમાં લોખંડની ત્રાક નાંખી ખરાદ પર ચઢાવવાનું કહેવું. તે ખરાદ પર ચઢે એટલે તેની ફરતી ધારને સાફ કરાવી તેના ઉપર રેંટીઆની માળ રહી શકે એટલી હડી એક ઘીસી પડાવવી. તેમજ એ ચક્કરના બંને પાસાં કોતરાવી નાંખીને તેને જમ બને તેમ પાતળું બનાવવું. રેંટીઓ બનાવતાં આ ચક્કરનું જે પાસું પાટલીને અડકવાનું હોય તેને ઢળતું બનાવ્યું હોય તો ઘસારો બહુ ઓછો પહોંચશે. (જુઓ ચિત્રમાં આકૃતિ પહેલી).

(૩) ત્રીજું ઉપરના જેવુંજ પરંતુ એકને બદલે બે ઘીસી ખાડેલું ચાર ઈંચના વ્યાસનું (બેવડીજ) ચક્કર છે. આશરે સાડાચાર ઈંચ લાંબા પહોળા અને એક ઈંચ જડાં લાકડાના

(૩) પૂરો રે'ટીઓ (અમરખા ખતાવ્યા નથી એ ભૂલ છે.) (૪) પૂરા રે'ટીઓનો સામો દેખાવ.

સંપૂર્ણ ગાંઠીય રે'ટીઓ.

સંપૂર્ણ દેખાવ.

(૧) ચક્રરને વચમાંથી ઠાપ્યા હોય તેવો દેખાવ. (૨) ચક્રરનો પાછળનો દેખાવ.

દુકડાને ઉપરની પેઠેજ ગોળ ઠરાવી તેના મધ્ય ખિંદુમાં કાણું કાઢીને પછિજ તેને ખરાદપર ચઢાવવા માટે આપવું. જ્યારે ખરાદ પર તે લાકડાના દુકડાની ધાર અને ખાજુઓ સાફ થાય ત્યારે તેની ધારના અડધો ઇંચ જટલા ભાગમાં માળી રહી શકે એવી ઘીસી પડાવવી અને ધારના ખાકીના ભાગને કોતરી કોતરીને છેક તે મધ્યખિંદુની આસપાસ પોણા ઇંચ જટલો રહે ત્યારે તેટલા ભાગમાં એક ખીજ ઘીસી પડાવવી. (જૂઓ આકૃતિ મી) આ ખીજ ઘીસીમાં પેલા મોટાં ચક્કરની માળ રહેશે અને પહેલી ઘીસીમાંની માળ ત્રાકની ગરગડી ઉપર થઇ તેને ફેરવશે.

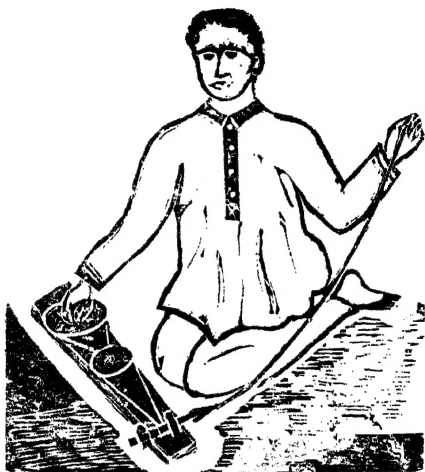
અને વર્ણુવેલા બે ચક્કરમાંના પહેલાને આપણે એકવડા ચક્કર તરીકે અને ખીજને બેવડીઆ તરીકે ઓળખીશું.

(૪) ચોથી વસ્તુ તે રેંટીઆની ત્રાક અને તેને ગોઠવવા માટે ઢીંગલીઓ અને ચમરખાં છે એ બધું અસલી સુદર્શન રેંટીઆ પ્રમાણેજ રાખવું ઢીંગલીઓ માન અઢી ઇંચ લાંબી પોણો ઇંચ પહોળી અને પોણો ઇંચ જડી રાખવી.

ઉપરની ચાર વસ્તુઓ તૈયાર થઈ જાય એટલે તેમાંના મોટાં એકવડાં ચક્કરને ફેરવા માટે એકાદ ઇંચ લાંબો એક હાથો તેના મધ્યખિંદુથી અઢી ઇંચ દૂર લગાડવો.

પછી એ ચક્કરને પાટલીના એક છેડાથી પાંચેક ઇંચને અંતરે બેકું ગોઠવીને તેના મધ્યખિંદુમાં સહેલથી ફરી શકે એવો જડો સવા ઇંચનો એક સ્ક્રુ નાંખી પાટલીની અંદર મજબૂત કરવો.

પછી તેના મધ્યખિંદુથી આશરે આઠ ઇંચને અંતરે એક કાણું પાડીને ત્યાં બેવડીયું ચક્કર બેસાડવું. એ ચક્કર પણ સર-

• આ આકૃતિમાં રેંટીઓ બેઘમી તેઓ સ્પષ્ટ નથી. ઢોંગલી
ઓની ગોઠવણીમાં ખીણું બનાવનારે ભૂલ ખાધી છે. તેગજ
અમરખાં સમૂળમાં બતાવ્યાં નથી. છતાં આ ચિત્ર રજૂ કરવાનો
હેતુ એજ છે કે કાંતતી વખતે રેંટીઓને કેવી રીતે ગોઠવવા તે
સમજાય. તેને પોતાની સામે આડો નહિ પણ ત્રાંસો ગોઠવવા
બેઘમી. જો રેંટીઓ ફેરવતાં ખસી જતો હોય તો તેને બંને છેડે
વજન મૂકવું.

ળતાથી પ્રરી શકે એટલું જ છૂટું રાખવું; વિશેષ ઢીલું ન રાખવું.

આ ખંને ચક્રો ખેસાડતી વખતે એ ધ્યાનમાં રાખવું કે તેના પ્રવામાં ડખ ન આવવો જોઈએ. તેમજ ખેવડીયા ચક્કરની નાની ઘીસી અને મોટાં ચક્કરની ઘીસી ખરાખર એક સપાટીમાં આવવી જોઈએ.

આટલું થયા પછી પાટલીના બીજા છેડાપર, ખેએક ઇંચને અંતરે પાટલીના પાસામાંજ ઢોંગલીઓ જડી લેવી. ખંને ઢોંગલીઓ ખરાખર સમાંતર આવવી જોઈએ. એ ઢોંગલીઓમાં પાટલીથી ખરાખર એક ઇંચની ઉંચાઈપર ચમરખાં ભેરવવા માટેના કાણાં પાડવાં, જેથી ચમરખાં અને ખેવડીયા ચક્કરની ઉપરની (મોટી) ઘીસી એક સપાટીમાં આવે. પછી એ કાણામાં ચમરખાં ભેરવી ત્રાકને જોઈવવી. ત્રાકની ઉપર ભેરવેલી ગરજડી જેમાં માળ પ્રવાની છે, તે અર્ધો ઇંચના વ્યાસની રાખવી.

આટલું થયું એટલે રેંટીઓ તૈયાર થઈ ગયો સમજવો. પછી માત્ર તેને માળ ભેરવવાનું કામ બાકી રહે છે. જૂના રેંટીઓમાં નાંખીએ છીએ તેવી જડી દોરીની એક માળ હાથાવાળા ચક્કરની ઘીસીમાં થઇને ખેવડીયા ચક્કરની નાની ઘીસીમાં આવે રીતે ખાંધવી. એ માળ પહેલાં સીધી ખાંધી દઇને પછી તેનો ચોકડી-પડતો આંટો મારીને ભેરવવી, એટલે તે કદી ઢીલી થશે નહિ.

આંટા:-મોટું ચક્કર છ ઇંચના વ્યાસનું અને તેનાથી પ્રસૂતું નાનું ચક્કર પોણા ઇંચનું. એટલે મોટા ચક્કરના એક આંટાથી ખેવડીયા ચક્કરના આઠ આંટા ફરે. ($૬ \div ૦.૭૫ = ૮$) તેવીજ રીતે ખેવડીયા ચક્કરના એક આંટાથી ત્રાકના આઠ આંટા ફરે.

(૪÷૦૧૧=૮) એટલે મોટા ચક્કરના એક આંટાથી ત્રાકના
(૮×૮=૬૪) ચોંસઠ આંટા થયા. તેમાંથી ઉપરના માપની
આછાવત્તી અને માળના સરવાને લીધે આંટા આછા થઇને
૫૦-૫૫ તો થાયજ !

રેંટીઆ.

ધીરો ધીરો ચાલેરે ! મીઠા મીઠા ગાજરે !

રૂડો મારો રેંટીઆ હોજ !

ધીરો

એ રેંટીઆમાં દેશોદયના નીકળે તાર

એ તારે તારે ભાણું ભારતનો ઉદ્ધાર રે !

ધીરો

(સાખી) ત્રાક રૂડી પાંખા રૂડા, ઉજવલ તેમાં નાથ

ઉજવલ પૂણી આપતી ઉજવલ મારા હાથ.

દુઃખો સહુ હરતોરે ! અભયપણે ફરતોરે !

રૂડો મારો રેંટીઆ હોજ !

ધીરો

ગુણવંતો ગાંધીના રેંટીઆ.

(વૈદરજી વનમાં વલવલે, એ રાહ.)

ગુણવંતો ગાંધીના રેંટીઆ ! કંઈક વરસે મનાયો,

જને જગત ભૂલી ગયું તે તો પાછો અણાયો. ગુણવંતો

સુંદર હીસે તું તો રેંટીઆ ! તારી સુંદર છે ત્રાક,

તારા વડે સહુ ઢાંકતા પોતે પોતાની લાજ. ગુણવંતો

ખૂરખૂત તારી અખંડ છે તારું લક્ષણવંતું નામ,

લાજ તુંથી રહે રંકની તારૂં ઉજવલ છે કામ,

ગુણવંતો ગાંધીના રેંટીઆ.

કેટલીક સૂચનાઓ:—

(૧) ખંને ચક્કરના મધ્યખિંદુમાં ઘંસારો ન પહોંચે તે માટે લોખંડની બૂંગળીઓ ચક્કરની અંદર ખેસાડવી. (૨) ચક્કરોની નીચે જ્યાં તે પાટલી સાથે ઘસાય છે ત્યાં ઢાંચુ જેવડી પતરાંની ચકતીઓ મૂકવી. (૩) પાટલીને જમીનથી સહજ ઊંચી રાખવા માટે ખંને છોડે પગાં ખનાવવા. ઢોંગલીવાળે છોડે તો ઢોંગલી-ઓનેજ નીચે જરા લાંબી રાખવાથી પગાં ખનશે. (૪) ચક્કર ખેસાડવા માટે સ્ક્રુ નહિ મળે તો ગોળ જાડા તારના ખીલા ચાલી શકે. (૫) મુસાફરીમાં લઈ જવાની સગવડ માટે પાટલીને વચ-માંથી કાપીને નીચેના ભાગમાં મીઝગર લગાડી ખેવડી વળતી ખનાવી સકાય. (૬) ઉપર ખતાવ્યા તે કરતાં વધારે માપનાં મોટાં ચક્કરો રાખવાથી રેંટીઓ વિશેષ મજબૂત અને વેગવાંજો થશે. તેમજ ત્રાક વધારે મજબૂતાઇથી પ્રરતો હોવાથી કામ પણ સાફ ઉતરશે. (૭) ચક્કરનાં મધ્યખિંદુ કોચવાનું કામ લાકડાનો ટુકડો ખરાદ પર ચઢે તે પહેલાંજ થવું જોઈએ. ચક્કર પૂરું ઉતાર્યા પછી તેનું મધ્યખિંદુ કોચવા જતાં ધણું ચક્કરનો ખગાડ થાય છે. (૮) ચમરખાં ચામડાંનાંજ સૌથી શ્રેષ્ઠ. તે નહિ ખપે તો ઘાસનાં, અથવા કાગળનાં ખનાવવાં. (૯) ત્રાક ખનતાં સુધી દેશીજ વાપરવી. તે ખહુજ સીધી અને લીસી જોઈએ. હુશીઆર હુહાર તે ખનાવી શકશે. મીલની ત્રાક વાપરવા માટે રેંટીઆના ચક્કર મોટાં જોઈએ. (૧૦) વજનમાં હલકા હોવાથી ફેરવતી વખતે રેંટીઓ ખસી જતો હોય તો તેને ખે છોડે એ પહેલાં ચૂકવા. અથવા કાણું પાડીને જમીન સાથે ખીલા મારી જડી

લેવો. (૧૧) ખંને ચક્રર જેમ વજનમાં હલકાં અને પાતળાં હશે તેમ રેંટીઓ હળવો થશે. (૧૨) ત્રાકનો અણીયાળો છેડો ઉલટાવીને મૂકવાથી રેંટીઓ ડાખડીઆ માણસને પણ ફાવી શકશે.

ગાંડીવ રેંટીઆને વાપરવાની રીત.

આકૃતિ નં. ૫મી જેવાથી માલમ પડશે કે ગાંડીવ રેંટીઆને ચલાવવાની રીત જૂના રેંટીઆ કરતાં કંઈક જૂદી છે. જૂના રેંટીઆને ત્રાંસો રાખવો પડે છે. ગાંડીવ રેંટીઆનું હાથાવાળું ચક્રર પોતાના જમણા હાથની પાસે આવે તેમજ ત્રાક આપણી સામે આડી રહે એવી રીતે રેંટીઓ ગોઠવવો. અને પછી ચિત્રમાં અતાવ્યા પ્રમાણે કાંતવું. ડાખડીઆ માણસે એ ચક્રર પોતાના ડાખા હાથ પાસે રાખવું.

ગાંડીવ રેંટીઆના લાભો.

ગાંડીવ રેંટીઆમાં ઘણા લાભો સમાયલા છે. તેમાંના મુખ્ય:-

- (૧) ગાંડીવ રેંટીઓ માત્ર દોઢ રૂપીઆમાં ખની શકે છે.
- (૨) તેમાં લાકડું પણ ખડુ ઓછું ખપે છે. (૩) એને ખનાવતાં વખત પણ ખડુજ ઓછો થાય છે. (૪) તે વજનમાં ખડુ હલકો છે, તેથી કાંઈપણ સ્થળે લઈ જવો ફાવે છે. (૫) જગા ખડુ થોડી રોકે છે. મુખાઈ જેવા શહેરમાં તો આશીર્વાદ જેવો છે. (૬) એના ભાગે સહેલાઈથી છૂટા પાડી-ઝેડી-શકાય છે. (૭) એને ફેરવતાં જરાપણ મમ પડતો નથી. (૮) એને ખીંટીપર લટકાવી શકાય છે તેથી કામ ન હોય ત્યારે ખીલકુંલ જગા ન રોકે તેમજ કાંઈને ત્રાક પણ ન વાગે. (૯) ગાંડીવ રેંટીઓ સરખા વખતમાં સુદર્શન રેંટીઆ જેટલું કામ આપે છે. પરંતુ

સુદર્શન રેંટીઆ તો જ્યાં પડયો હોય ત્યાં બેસીએ ત્યારેજ તેના પર કાંતી શકાય ત્યારે ગાંડીવ રેંટીઆને ગમે ત્યાં તળાવ પર, બાગમાં કે ચોપાટીપર, લાઇ જઇને કામ કરી શકાય. આથી સુદર્શન રેંટીઆ કરતાં ગાંડીવ રેંટીઆ વિશેષ કામ આપે છે. (૧૦) ગાંડીવ રેંટીઆ ખગડી જવાનો સંભવ સુદર્શન રેંટીઆ કરતાં ઓછો છે. કારણકે તે સાદો છે. (૧૧) તેને વચમાંથી બેઢો વળતો બનાવી શકાય છે. (૧૨) તેનાથી પ્રચારનું કામ અનેક રીતે અત્યંત સહેલું બને છે. (૧૩) ડાખડીઆ માણસને પણ એજ રેંટીઆ સરખો અનુકૂળ થાય છે. (૧૪) ઘેરઘેર ફરીને કાંતવાનું શીખવવા માટે ગાંડીવ રેંટીઆજ એક સુંદર સાધન છે.

રેંટીઆનું સામર્થ્ય.

દિસે છે નૂર આર્યોનું દિપે છે દેશની શોભા;	
જીવે છે હિંદની કીર્તિ, હમારા રેંટીઆ માંહી.	૧
જીવનની પ્રવેત સંસ્કૃતિ, હમારા પૂર્વજે મૂકી;	.
રહી તે શેષ આકૃતિ, હમારા રેંટીઆ માંહી.	૨
સૂતરનો તાર જ્યાં ઝીલે, શુચિશ્રમ આર્યનો ખીલે	
વસે ત્યાં હિંદની આશા. હમારા રેંટીઆ માંહી.	૩
હમારા પ્રવેત સૌ વસો, રૂપેરી રેશમી શર્યા.	
સરળ જીવનતણા સુખો હમારા રેંટીઆ માંહી.	૪
હમારી વૃદ્ધ માતાના જીવનની જ્યોતિ આ અગતી.	
વિભજ વ્યય કાળનો થાતો હમારા રેંટીઆ માંહી.	૫

('વૃદ્ધિશીલ્પ' માંથી)

(મહેલુ.)

ગાંડીવ રેંટીઆ વિષે અભિપ્રાયો.

તા. ૧૫મી એપ્રિલ ૧૯૨૧ના 'ભારત સેવા'ના અંકમાંથી:-

નવા રેંટીઆની સમજ:-રા. માવજી સાળન લખી જણાવે છે કે:-રૂપીયા દોઢની કીંમતનો સારંગી જોવો રેંટીઓ ખનાવી લેવાની સમજ રા. ઈશ્વરલાલ વીમાવાળાએ હિંદુસ્તાનમાં દૈનિક પત્રમાં પ્રગટ કરી છે તે લક્ષમાં લઇને એવો રેંટીઓ અમોએ કરાવ્યો છે. પણ મૂળ નમુનો જોયલો નહી હોવાથી રેંટીઓ એનાથી કંઈક ફેરફારવાળો થયેલો છે. પણ ગોઠવણમાં ફેરફાર થવાથી અમારી માન્યતા પ્રમાણે રેંટીઓ સરળ અને મજબૂત થયો છે. જ્યાં તા. ૨૭ માર્ચના નવજીવનના અંકમાં જણાવ્યા પ્રમાણે રા. વીમાવાળાની રેંટીઆમાં સુગમતા અને મજબૂતી મેળવવાની મહેનતમાં આ રેંટીઓ મદદરૂપ થઈ શકે એમ લાગે છે. આ રેંટીઆ ઉપર છથી હયા નંબરનું એક સરખું વળવાળું સુતર કાંતી શકાય છે. એ રેંટીઆમાં કાંઈ નવી શોધ જણાતી નથી. પણ પ્રાચીન રેંટીઆમાં મોટા ચક્કરથી ત્રાકને જોટલા આંટા મળે તેટલાજ આંટા આ નવા રેંટીઆમાં મેળવવાને એકથી વધારે ચક્કરોની ગોઠવણ કરવામાં આવી છે. પણ આ ગોઠવણથી રેંટીઆના કદમાં, શોભામાં, અને ખરચમાં સારો ફાયદો મળે તેમ છે.

'નવજીવન' તા. ૨૭ મી માર્ચ ૧૯૨૧ ના અંકમાંથી:-

દોઢ રૂપીઆનો રેંટીઓ.

સુરતના ભાઈ ઈશ્વરલાલ વીમાવાળાએ દોઢ રૂપીઆની કિંમતનો એક રેંટીઓ યોજ્યો છે. તેની બહાર ખજારે રેંટીઆ ખરીદનારનું ખૂબ ધ્યાન એવું છે. તે વિષે અભિપ્રાય બહાર

કરવા ઘણા પત્રો આશ્રમપર આવ્યા છે. મેં એક વખત તે રેંટીઓ તપાસ્યા પછી જ અભિપ્રાય ખાંધ્યો હતો તે બીજી વખત તપાસ્યા પછી-તેનીપર વધારે કામ કરી જોયા પછી-મારે ફેરવવો પડ્યો છે. પ્રથમ મને તે એક રમકડાં સમાન લાગ્યો હતો. હવે જોઈ છું કે તે રમકડાં જવો હોવા છતાં ઉપયોગી છે. તે પર કલાકે ૨ તોલા જટલું ૬ આંકનું સૂતર ખુશીથી નીકળી શકે તેમ છે. ભાઈ વીમાવાળાએ આ રેંટીઓ ચોળને દેશની ભારે સેવા કરી છે એમ માનું છું. મોટાં શહેરોમાં જ્યાં ઘરની સંકડાસ હોય ત્યાં ઘેરઘેર તે રેંટીઓ પહોંચી શકે તેમ છે. x

મગનલાલ ખુશાલચંદ ગાંધી.

જરૂર વાંચો ગાંધીજીની લખેલી—“મારો જેલનો અનુભવ”

‘નવજીવન’ તા. ૫ મી એપ્રિલ ૧૯૨૧ના અંકમાંથી:-

ઢાઢ રૂપીઆનો રેંટીઓ.

આ રેંટીઆનું નામ ચોજકે ‘ગાંડીવ’ રેંટીઓ રાખેલું છે. તેમાં ભાવ એ છે કે સુદર્શન ચક્રી રેંટીઆને આધીન રહીને દિગ્વિજય કરવાની તે શક્તિ ધરાવે છે. ઢાઢ ઘર, રેંટીઆ વિના ખાલી રહે એવી સ્થિતિ લાવવામાં તે રેંટીઓ પૂરણી કરે તેવો છે, અને પ્રજાની ખચતી મિનિટોનો ઉપયોગ કરાવવામાં તે સરસ સાધનરૂપ છે. એથી સ્વદેશી સાધ્ય કરવાની સહેલાઈથી વધે તેમ છે. આમ આ બે રેંટીઆની મિત્રચારીથી હિંદુસ્થાનનો દિગ્વિજય થાય તો નવાઈની વાત નથી. ગાંડીવ રેંટીઓ (૧) દરેક વિદ્યાર્થીને કાંતતા કરી દેવામાં ઉપયોગી છે;

(૨) ખિંટીએ લટકાવી દેવા જેવો હોવાથી મોટાં શહેરોનાં નહાનાં ઘરોમાં પણ સમાય તેવો છે એટલે શહેરવાસીઓને પોતાની ખચતી મિનિટો કામે લગાડવામાં ઉપયોગી છે. (૩) મુસાફરીમાં તે સહેલાઈથી સાથે રાખી શકાય તેવો હોવાથી પ્રવાસીને પણ ઉપયોગી છે. x x x

સત્યાગ્રહાશ્રમ.

મગનલાલ ખુશાલચંદ ગાંધી.

સુદર્શન નાટક.

હિન્દદેવી દિલ્લીગીર ચહેરે પ્રવેશ કરે છે.

હિન્દ દેવી:—અહો ! કેટલું ખથું દુઃખ ! જે મા પોતાના ખચ્યાને પહેરવા પૂરતા કપડાં બનાવી નથી શકતી તેને પિષ્કાર હોજે ! હાય : મારાં પાંચ કરોડ બાળક કેટલાં દુઃખમાં સખડે છે ? તેમને પહેરવાને લુગડાં નથી, ખાવાને અનાજ નથી ! અરે પ્રભો ! આ દયામણી દશામાંથી તું મારો ક્યારે ઉદ્ધાર કરશે ?

(નેપથ્યમાંથી “વિલાયત-દેવી”નો અવાજ સંભળાય છે.)

વિલાયત:—અહો સખી હિન્દ ! તું કેમ આટલી ખધી દુઃખી દેખાય છે ? (બહાર આવે છે) તારા દુઃખનું કારણ મને નહિ કહે ?

હિન્દ દેવી વિચારમાં ને વિચારમાં સાંભળતી નથી અને બોલે છે:—હાય ! મારાં બાળકને મારે કેવી રીતે ઢાંકવાં ? એમને બેઘએ એટલા કપડાં પૂરા પાડવા શું કરવું ?.....(વિલાયત દેવી નજરે પડે છે) અહો સખી વિલાયત ! તું ક્યાંથી આવી અહીં ?

વિલાયત દેવી—ઘેરથી ન્હોતો બહાર ! તને દિલ્લીગીર બેઘને મને

પણ દુઃખ થાય છે. તારાં બાળક નાગાં ફરે, એ મારાથીયે સહન ન થાય ! પણ ગભરાવાની જરૂર નથી. મારાં બાળક તને કાપક પૂરૂં પાડશે. અને યોગ્ય મહેનતાણું લઈ તારાં બાળકને તેઓ ઢાંકશે.

હિન્દ દેવી:—ખડેન ! એ તો ખરૂં ? પણ પૈસો કયાં છે ? હું છેક ખુવાર થઈ ગઈ છું. નહિં તો મારાં બાળક કાંઈ જીએ મરે ? છતાંયે તું જો કપડાં પૂરી પાડતી હોય તો—

(આકાશમાંથી એક અવાજ)

અવાજ:—સખૂર ! સખૂર ! હિન્દ મૈયા વિલાયત દેવીની જળમાં કસાઈશમા. દેવી ! તું જાતે તારૂં અનાજ અને કપડાં પેદા કરી નહિ લે તો પછી તને ખીજાઓ તે શું મદદ કરશે ? આપ સમાન બળ નહિ અને મેઘ સમાન જળ નહિ !

હિન્દ દેવી:— અહો ! આ કોનો અવાજ છે ! એતો આકાશમાંથી આવતો જણાય છેને ? હે મારો દયા ખાનાર દેવ ! પ્રગટ થાઓ, આપ કોણ છો ?

(આકાશમાં મુરલિ વગાડતા કૃષ્ણની મૂર્તિ ખડી થાય છે)

કૃષ્ણ:—હે દેવી ! તું ધીરજધાર. સુખ અને દુઃખનું ચક્ર નિરંતર ચાલ્યાંજ કરે છે. હવે તારાં દુઃખનો અંત આવી પહોંચ્યો છે. હવે જલદીથીજ તારો ઉદ્ધાર થશે. પણ દેવી ! કોઈ પણ ખીજું તારો ઉદ્ધાર નહિ કરે. તારા પોતાનામાં પોતાના પગપર ઉભા રહેવાનું જોર જોઈશે, અને તું જ્યારે નિશ્ચય કરી લેશે ત્યારે કોઈ તારો ઉદ્ધાર અટકાવી શકનાર નથી. લે આ માફક સુદર્શન ચક્ર ! અને એનો ખનાવી રેંટિયો, ઉપજાવ સૂતરના હાર અને તેની મારફત તારાં બાળકને ઢાંક !

એક અવાજ:- સખૂર ! સખૂર ! હિન્દ ! એ નાનકડું ચક્રર કાંઈ કરી શકે તેમ નથી. (આ અવાજ વાળી શયતાનની કાળી ભયાનક મૂર્તિ ખડી થાય છે) મારી પ્રિય સખી ચંત્ર દેવીજ તારો ઉદ્ધાર કરી શકશે. ચંત્ર દેવી તારે માટે હજારો વાર કાપડ પલ-કમાં ઉભૂં કરી આપશે. માટે કંઈ પણ ભોળવાતાં પહેલાં આ હિન્દ દેવી ! ચેતને અને ચંત્રદેવીની સાથેજ સહિયાઈ ખાંધજ.

(ચંત્ર દેવી પ્રવેશ કરે છે.)

ચંત્રદેવી:-હા ! સખિ હિન્દ ! હું તારો ઉદ્ધાર કરવા તત્પર છું માટે તારે બલરાવાની જરૂર નથી. મારી મદદથી—

(સુદર્શન ચક્રમાંથી એક પુરૂષ ઉત્પન્ન થાય છે.)

પુરૂષ:-હિન્દમૈયા ! એ શબ્દો નથી પણ ઝેર છે. એ ઝેરી જાળમાં મા પ્રસાદશ. હું રેંટિયોજ તારો ઉદ્ધાર કરી શકું એમ છું. તારા આત્માનો તથા ધર્મનો નાશ કરનારી ચંત્રદેવી તને કુખાડશે-એ શયતાનની સાથી છે. હું કૃષ્ણપરમાત્માનો જમણો હાથ-રેંટિયો-તારા ધર્મનું રક્ષણ કરી તને તારીશ.

(કૃષ્ણ તથા શયતાન અદશ્ય થાય છે.)

ચંત્ર:-જા ! જા ! અલ્યા ઘેલા ! તું શું મારી સાથે ટક્કર ઝીલવાનો હતો. ખટકજી જોવો તું કયાં ? અને હું કયાં, પ્રચંડ શક્તિવાળી ! અજમાવ તારૂં જોર. (તામસી પ્રકૃતિવાળી ચંત્રદેવી રેંટીયાદેવપર એકદમ આચિંતો હુમલો કરે છે. અને તરત યુદ્ધ શરૂ થાય છે. પોતાના અદ્ભુત બળથી રેંટિયાદેવ ચંત્રદેવીને મહાત્ કરે છે. ચંત્રદેવી હાર કબૂલ કરે છે અને પડે પડે છે.)

તમને હેશનું અભિમાન છે ?

તો જરૂર હિન્દની પ્રાચીન જહોજલાલીના વખતના આખેહુખ ચિતારરૂપ ગુપ્ત વંશના સમયની આ તદ્દન નિર્દોષ નવલકથા તમારે વાંચવીજ જોઈએ.

સોનેરી શિર અથવા પાટલીપુત્રનો પ્રલયકાળ

ભાગ ૧ લો.

પ્રયોજક:—નરવરલાલ વીમાવાળા.

(સોનેરી નામવાળું પાકું પૂઠું કિ. રૂ. ૨-૦-૦)

આ વાર્તામાં રસિક પ્રસંગો અને વસ્તુની સુંદર દૂલગૂંથણી કરવામાં આવી છે.

ગાંધીજીના શિષ્યોને માટે—

સત્યાગ્રહના સિદ્ધાંતોનું સચોટ જ્ઞાન કરાવનારી હેશ ભક્તિથી રસપ્રસન્ન થતી છળકાતી સુંદર કવિતાઓ.

હૃદય મન્યન.

લેખક:—કલ્યાણજી વિકૃલભાઈ મહેતા.

સુપ્રસિદ્ધ નવલકથાકાર કનેયાલાલ મુનશીના ઉપોદ્ધાત સાથે. જ્યારે ગમતું ન હોય ત્યારે આમાં લલકારશે તો હૃદય નાચી ઉઠશે, અને ગુંજન કરવા કે કિંમત માત્ર આના આઠ.

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર—સુરત

